
Profesionalna vojska – prednosti i nedostaci

TOMO RADIČEVIĆ*

Sažetak

Izgradnja potpuno profesionalne vojske predstavlja vrlo kompleksno pitanje koje zahtijeva prethodnu *sustavnu analizu te ekspertnu i političku raspravu*. Analiza koja treba prethoditi odluci o profesionalizaciji može imati, najmanje, tri razine: (1) *opću analizu* pojedinih aspekata profesionalizacije; (2) *intersekcijску i dinamičku analizu* odnosa najvažnijih varijabli i čimbenika s različitih područja; te (3) *“situacijsku analizu”* primjerenu posebnim uvjetima konkretne države. Najvažnije prednosti profesionalne vojske su: veća operativna pouzdanost i efektivnost, interoperabilnost sa savezničkim vojskama, bolja izgradnja niza vojničkih obilježja važnih za ukupne nacionalne vojne sposobnosti, bolja usklađenost s prirodom vojne organizacije i unutarnjim odnosima kakve nameću funkcionalni razlozi, te manja kontradiktornost između deklariranih građanskih prava i sloboda i njihovih ograničenja koje zakonito proizlaze iz same prirode vojne organizacije. Njeni najvažniji nedostaci su: reduciranje “strategijske dubine obrane”, slabljenje kohezije postrojbi zbog rotacije kadrova na individualnoj osnovi, ograničenost funkcije edukacije i prenošenja društvenih vrijednosti na građane, veća mogućnost nastajanja posebne vojne kaste, slabije reprezentiranje društva u pogledu socijalne stratifikacije i regionalne strukture te, načelno, veća skućoća. Odluka o profesionalizaciji isključivo je u nacionalnoj nadležnosti i u svezi s tim ne postoji nikakvo vanjsko političko uvjetovanje niti pritisak. Opća razina analize pokazuje da bi ona trebala najviše ovisiti o valorizaciji pojedinih varijabli s vojno-strategijskog i ekonomskog područja analize. Iako se mogu oblikovati određeni opći modeli intersekcijske i dinamičke analize, ne postoji “formula” prema kojoj se odluka o profesionalizaciji precizno može valorizirati u bilo kojoj konkretnoj državi. Stoga treba definirati, odnosno primjenjivati tzv. “situacijski pristup” koji se sastoji u identificiranju komponenti/ varijabli važnih sa stajališta interesa pojedine nacije te njihovom dovođenju u primjereni racionalan odnos.

Ključne riječi: vojska, profesionalizacija, NATO, Republika Hrvatska

* Autor je doktor političkih znanosti, načelnik Službe za obrambenu politiku i planiranje MORH-a.

Uvod

Oblikovanje vojnih organizacija iz perspektive razvoja sposobnosti za zadovoljavanje suvremenih i budućih sigurnosnih potreba nacije pitanje je koje je aktualno u apsolutno svim državama. Skala i priroda suvremenih i budućih sigurnosnih izazova, rizika i prijetnji koje zahtijevaju vojne odgovore stalno se mijenja i usložnjava. To dovodi do postavljanja novih zahtjeva za prilagođavanje i razvoj vojnih sposobnosti. S druge strane, organizacijske promjene generiraju istodobno i tzv. "unutarnji čimbenici" razvoja vojne organizacije. Primjena ubrzanog razvoja znanosti i tehnologije u vojne svrhe rezultira proizvodnjom i opremanjem vojske novim borbenim i potpornim sustavima i sredstvima, odnosno povećanjem vojnih sposobnosti. Povećane vojne sposobnosti omogućuju radikalne promjene u svim vrstama operativnog postupanja, a prije svega, na području ratnog umijeća. Na temelju povećanih vojnih sposobnosti, odnosno novih operativnih mogućnosti mijenja se pristup uporabi vojske u različitim situacijama – miru, kriznim situacijama i u ratu – te, na osnovi toga, i sama organizacija vojske.

Jedno od izuzetno aktualnih pitanja suvremene vojne organizacije je određivanje stupnja njene profesionalizacije. Potpuno profesionalna vojska – da ili ne – pitanje je s kojim su se u proteklih nekoliko desetljeća suočile najrazvijenije i najmoćnije države. Danas i u budućnosti, s istim se pitanjem suočavaju, ili će se ubrzo suočiti i sve ostale države modernog tipa. O uspješnosti oblikovanja vojske, uključujući odabir između kombiniranog i potpuno profesionaliziranog tipa, ovisi obrambena snaga svake pojedine države. Također, o tome ovisi racionalnost uporabe raspoloživih nacionalnih obrambenih resursa te stupanj sigurnosnog rizika kojem se država dugoročno izlaže.

U državama članicama NATO saveza tijekom zadnjeg desetljeća na djelu je intenzivan proces potpune profesionalizacije vojske. Strategijski uvjeti, posebno njihovo reflektiranje u novom strategijskom konceptu djelovanja Saveza, jednostavno nameću takav pristup. Zbog toga se i države koje pretendiraju na punopravno NATO članstvo, pored svojih domaćih razloga, pojačano suočavaju s istom strategijskom dilemom. Pritom postoji opasnost da "pritisak prevladavajućeg trenda" potisne realne nacionalne potrebe i specifičnosti, kao i samu odgovornost za svestranim i dalekosežnim sagledavanjem posljedica strategijski važne odluke o tipu vlastite vojske.

Rasprave o profesionalizaciji vojske imaju dugu povijesnu tradiciju, kako na teorijskom, tako i na praktično-političkom planu. Stoga su već identificirani različiti aspekti analize njene svrsishodnosti, odnosno područja na kojima treba tragati za argumentima i implikacijama pojedinih rješenja. To su, najmanje, vojnostrategijski, politološki, ekonomski, i sociološki aspekti, koji su se u dosadašnjim raspravama potvrdili kao najvažniji. Na svakom od tih područja mogu se oblikovati argumenati za i protiv profesionalizacije. Rasprave na političkoj razini bile su, općenito uzevši, uglavnom jednostrane,

odnosno vođene s antipodnih pozicija – “za i protiv”. Zato je iznimno važno da se, na znanstvenoj razini, predmet analizira objektivno, uz uvažavanje svih argumenata koji se mogu izvesti.

Modernim demokratskim državama primjereno je da, kao i sva druga važna društvena pitanja, oblikovanje vojne organizacije rješavaju na osnovi temeljite ekspertne, a zatim i političke rasprave. Za razliku od toga, dosadašnji pristup rješavanju tog pitanja u Republici Hrvatskoj bio je vrlo simplificiran. Rasprava nije bila svestrana i dosljedna, a sve kategorije relevantnih političkih subjekata – kao što su znanstvenici, eksperti, novinari i dr. – čak nisu ni bile u nju uključene. To je apsolutno neprihvatljivo, jer može imati višestruko negativne posljedice, bilo u obliku usvajanja loših rješenja, ili daljnjeg iscrpljivanja u sterilnim političkim nadmetanjima i odgađanju potrebnih odluka. Stoga se osjeća potreba za kvalitetnom i objektivnom analizom koja može predstavljati inicijalni poticaj i uvod u seriju ozbiljnih i argumentiranih rasprava prije usvajanja konačnih rješenja. Odluka o potpunoj profesionalizaciji vojske ima dugoročne i dalekosežne posljedice, posebno u malim državama kao što je Hrvatska. Zato je gotovo imperativ da se ona usvoji političkim konsenzusom, temeljenom na informiranoj raspravi i argumentima.

Cilj je ovog rada da se svi važni kriteriji, odnosno varijable koje se mogu definirati na području četiri najvažnija aspekta analize – vojno-strategijskom, politološkom, ekonomskom i sociološkom – izlože i analiziraju sustavno, s težnjom prema znanstvenoj objektivnosti. Na taj način razvija se uporabljiva paradigma promišljanja materije oblikovanja tipa oružanih snaga u suvremenim uvjetima, koja može poslužiti za raspravu i praktično-političko odlučivanje – kako u Republici Hrvatskoj, tako i svim drugim državama koje se suočavaju s dilemom potpune profesionalizacije. Budući da je uvodnog karaktera, rad nema ambiciju definiranja decidiranih odgovora na složena pitanja vezana uz profesionalizaciju vojske. Stoga je on primarno usmjeren na razvijanje samog pristupa analizi te identificiranje relevantnih pitanja, varijabli i utjecajnih čimbenika.

1. Pojmovna analiza

Oblikovanje vojne organizacije podrazumijeva definiranje širokog spektra parametara. To je, primjerice, određivanje njene veličine, grana, rodova i struka, operativno-funkcionalne i teritorijalne strukture, temeljnih obilježja, odnosno karaktera i identiteta, potrebnih funkcionalnih sposobnosti i dr. Odabir između potpuno dobrovoljnog ili, u određenom omjeru, kombiniranog personalnog sastava, odnosno načina popune, u ovom radu se tretira kao pitanje **tipa vojne organizacije**. Sukladno, vojska može biti potpuno profesionalnog ili kombiniranog tipa organizacije. Važno je spomenuti da, iako gotovo sve suvremene vojske obuhvaćaju i pričuvnu komponentu,

ona u ovom slučaju predstavlja "neutralnu" varijablu. Naime, tip vojne organizacije uobičajeno se, i gotovo isključivo, određuje u odnosu na personalni sastav njenoga mirnodopskog dijela.

"Profesionalna vojska", u najužem smislu, podrazumijeva tip vojne organizacije čiji pripadnici dobrovoljno ulaze u njen sastav. Oni rade za novac, odnosno, načelno, za bruto plaću kao i drugi zaposlenici u državnim i privatnim tvrtkama. U tom smislu, oni predstavljaju "profesionalne vojnike", kao posebnu društvenu grupu – profesiju – koja izgrađuje specifične komponente profesionalnog etosa i vrijednosti u odnosu na ostali dio društva.¹ Pored takvog shvaćanja, koje je preovladavajuće u Republici Hrvatskoj i drugim tranzicijskim zemljama, izraz "profesionalna vojska" u suvremenoj se literaturi koristi i u drugom značenju – za označavanje unutarnjeg karaktera vojne organizacije. Prema takvom tumačenju, profesionalna je ona vojska koja "...prihvaća da je njena uloga ispunjenje zahtjeva (civilne) vlasti države i sposobna je poduzeti vojne aktivnosti na efektivan i efikasan način te čija organizacija i interna struktura odražava te dvije pretpostavke".² Zbog tako dijametralno suprotnih shvaćanja, potrebno je precizno radno definiranje ovog ključnog pojma za rad. Izraz "profesionalna vojska" koristi se u prvom značenju, koje je po opsegu suženo na sam tip vojne organizacije. Stoga se ono razlikuje od značenja izraza **"vojni profesionalizam"**, kojim se izražava odnos pripadnika vojske prema društvenoj ulozi vojske, kao institucije, te prema civilnoj vlasti, vojnom pozivu i dužnosti. Prema ovakvom tumačenju, o profesionalnoj se vojsci govori samo kada je ona popunjena na potpuno dobrovoljnoj osnovi, odnosno kada ne postoji obveza služenja vojnog roka. Za razliku od toga, vojni profesionalizam izgrađuje se i u vojskama kombiniranog tipa, uključujući apsurdnu situaciju da one po tom pitanju mogu biti na višoj razini od vojski potpuno profesionalnog tipa³.

- 1 Pored toga, moguće je privremeno ugovorno pristupanje vojnoj organizaciji - uz naknadu koja nije klasična "plaća". U takvim slučajevima koristi se izraz "ugovorni vojnik" i, bez obzira na kvalitativnu razliku, oni se također podvode pod profesionalni tip vojne organizacije. Naime, i tu se radi o dobrovoljnom pristupanju kao antipodu vojnoj obvezi.
- 2 "...Profesionalna vojska definirana je sa četiri obilježja: jasno definirane i široko prihvaćene uloge u odnosu na vanjske funkcije i domaće društvo; održavanje ekspertize potrebne za ispunjenje njenih vanjskih i domaćih funkcija efektivno i efikasno; jasna pravila koja definiraju odgovornosti vojske kao institucije i individualnih vojnika; promicanje temeljeno na postignuću..." Nasuprot takvom shvaćanju, razlikuje se "potpuno dobrovoljna vojska" ("all-volunteer military"), kao jedan od moguća četiri modela profesionalne vojske, koji postoji u razvijenim zapadnim državama. Usp. Antony Forster, "Professionalisation of Armed Forces: A Framework for Analysis", in "Transforming Postcommunist Militaries: Professionalisation of Armed Forces in Central and Eastern Europe", Publisher: ESRC "One Europe or Several?" Programme, Sussex European Institute, University of Sussex, Working Paper 30/2001, str. 5.
- 3 Iako je načelno veći u profesionalnim vojskama (to se i uzima kao jedna od njihovih prednosti), praksa pokazuje da vojske koje se temelje na vojnoj obvezi u razvijenim državama mogu imati veći stupanj vojnog profesionalizma nego plaćene vojske u nerazvijenim državama. Takvo shvaćanje podrazumijeva mogućnost da različiti tipovi i modeli vojske mogu ispuniti opće kriterije profesionalizma.

Sukladno prethodnom, razlikuju se i pojmovi **“profesionalizacija vojske”** i **“izgradnja vojnog profesionalizma”**. Prvi se upotrebljava za označavanje procesa izgradnje vojne organizacije profesionalnog tipa, a drugi za označavanja procesa kultiviranja vojnog osoblja – bez obzira o okviru kojeg tipa vojne organizacije se to radi.

Za razliku od profesionalne, **“vojna organizacija kombiniranog tipa”** konstituirana je, u određenom omjeru, i na temelju vojne obveze. To znači da, pored prethodno definirane profesionalne, sadrži i “obvezničku komponentu”. “Vojna obveza” u modernom političkom žargonu ima dualni karakter. S jedne strane, ona je još od razdoblja Francuske revolucije od ideologa građanskog društva idealizirana kao “sveta” (uzvišena, svečana, dostojanstvena) dužnost svakog građanina, a s druge strane – od grupa i pokreta koji su se zalagali za njeno ukidanje - kao “obavezna služba”, “prisilna služba” ili “prisilna obveza”. U pojedinim državama ukinuta je opća vojna obveza i uvedeno je dragovoljno služenje vojnog roka, ili pak vojna obveza postoji samo u obliku obveze služenja u pričuvu. Stoga se izraz “vojska kombiniranog tipa” koristi za obilježavanje vojne organizacije koja u svojem mirnodopskom sastavu⁴ ima “obveznike ročne službe”, bez obzira na to je li ona dobrovoljna ili prisilna. Izrazom “vojna obveza” obilježava se “obvezna služba”, odnosno prisilno uključivanje u vojsku služenjem vojnog roka ili služenjem u pričuvu. Za razliku od toga, izraz “dobrovoljna služba” koristi se za situacije kada nije propisana vojna obveza, a – istodobno – vojska nije u potpunosti profesionalizirana, tako da pripadnici OS imaju status ročnika-dobrovoljaca.

2. Analiza prednosti i nedostataka profesionalne vojske

Argumenti koji idu u prilog ili govore protiv potpune profesionalizacije vojske mogu se analizirati na temelju različitih pristupa. Tako se oni mogu dijeliti na argumente trenutne i trajne prirode,⁵ nacionalne, odnosno unutar-državne i međunarodne, ili pak, kada se promatra iz perspektive vojske u odnosu na društvo, na “unutarnje” i “vanjske”. Na ovom mjestu, relevantnim se uzima njihovo grupiranje prema najvažnijim područjima, odnosno aspektima znanstvene analize, tako da se razlikuju argumenti vojno-strategijske, politološke, sociološke i ekonomske prirode.

4 U ratnom sastavu gotovo sve vojske imaju obvezničku komponentu, tako da je razlikovni kriterij za tip vojne organizacije struktura njenog mirnodopskog kontingenta.

5 Primjerice analiza argumenata trenutne prirode može referirati na postojeću vanjsko-političku situaciju, status određene države u vojnim savezima, njene financijske mogućnosti, odnosno financijske implikacije odluke o profesionalizaciji i dr. Analiza argumenata stalne prirode može se odnositi na sagledavanje utjecaja profesionalizacije na izgradnju mira, obrambenu spremnost države i patriotizam, demokratsku kontrolu vojske i otklanjanje opasnosti vojnog udara i dr.

2.1. Vojno-stratEGIJSKI aspekt analize

Vojno-stratEGIJSKI aspekt analize prednosti i nedostataka profesionalne vojske zahvaća u samu bit postojanja vojne organizacije. Stoga on mora početi na razini preispitivanja temeljnog racionala konstituiranja vojske, uključujući definiranje odgovora na pitanja – zašto je ona potrebna, te kakva treba biti da bi na najbolji način ispunila svoju ulogu. Tradicionalna uloga vojske je obrana vlastitog teritorija od neprijateljskog napada i ona će i ubuduće predstavljati temelj vojnog organiziranja na nacionalnoj razini. Pored toga, u suvremenim uvjetima nametnula se potreba mirnodopskog operativnog djelovanja vojske u različitim tzv. “netradicionalnim zadaćama” mirotvornog i humanitarnog karaktera. U okviru svih tih suvremenih uloga vojske postavljaju se zahtjevi za visokom operativnom efektivnošću. Zemlje tzv. “zapadnog civilizacijskog kruga” nastoje obrambenu funkciju ostvariti zajedničkim obrambenim djelovanjem u sklopu moćnih saveza – kao što je NATO i, eventualno, snage EU-a u nastajanju. Uklapanje u obrambene saveze rezultira snažnim zahtjevima za visoko razvijenim vojnim sposobnostima država sudionica, uključujući zahtjeve za podjelom uloga i funkcionalnom specijalizacijom. Primjena novih koncepata djelovanja na području međunarodne sigurnosti kao što su “koncept kooperativne sigurnosti”, “aktivnog oblikovanja sigurnosnog okružja”, ili pak “novi stratEGIJSKI koncept NATO-a”, postavlja pred oružane snage novu tzv. “sigurnosnu ulogu”. Za razliku od čisto obrambene, sigurnosna uloga obuhvaća zadaće kao što su prevencija kriza i sukoba, upravljanje krizama, održavanja mira i dr. Za sve navedene uloge i zadaće potrebno je razvijati puno širi spektar vojnih sposobnosti i organizaciju koja će ih biti u stanju osigurati. Od vojnika pojedinca zahtijeva se veća fleksibilnost te bolja i svestranija obučenost i educiranost.

Kako se sve to reflektira na pitanje profesionalizacije vojske?

U uvjetima klasičnog ratovanja (obrane), koje još uvijek predstavlja esencijalnu ulogu svake vojske, potrebno je ostvariti maksimalni borbena učinak, kako bi se ostvarila nadmoć i pobjeda u odnosu na protivnika. Vojne borbene sposobnosti predstavljaju mjerilo vrijednosti svake vojske i determiniraju njenu funkcionalnost – u miru kroz uspješnost odvrćanja vojnog napada, a u ratu kroz pobjedu nad protivničkom vojskom. Kakva vojska najbolje osigurava vojne sposobnosti potrebne u suvremenim uvjetima? Odgovor na to pitanje determiniraju brojni geopolitički, geostratEGIJSKI i vojni čimbenici, a njihov sumarni utjecaj odražava se kroz stratEGIJSKO oblikovanje obrane pojedinih država, koje uključuje i definiranje tipa vojne organizacije. Zajednički nazivnik svim modernim vojskama je povećanje kompleksnosti “posla” kojim se trebaju operativno baviti – bilo da je riječ o klasičnim ratnim djelovanjima ili skali novih tzv. “netradicionalnih zadaća”⁶. Vojne

6 Pojedini autori dijele, primarno, vojne zadaće u suvremenim uvjetima na obrambene i

operacije svih vrsta postaju vrlo zahtjevne. Jedan od klasika vojne sociologije Morris Janowitz još je šezdesetih godina prošlog stoljeća ukazivao na potrebu konstituiranja vojne profesije koja će, zbog promjena u taktici, tehnologiji i razornosti oružja, osigurati visoku tehničku specijalizaciju – da bi iskoristila moderne oružane sustave⁷.

U suvremenim uvjetima potreba za ekspertnim vojnim znanjima i vještinama više je nego očigledna. Revolucionarni razvoj tehnologije omogućuje razvoj novih borbenih, obavještajno-izvidničkih, komunikacijskih i svih drugih sustava koji omogućuju nadmoć nad protivnikom, ali postavljaju i velike zahtjeve u pogledu znanja i obučenosti korisnika složenih tehničkih sustava. Nove borbene mogućnosti koje donose moderna tehnička sredstva dovode do razvoja i primjene nove vojne doktrine, kao i novih organizacijskih rješenja, što se sve zajedno označava terminom “revolucija u vojnim poslovima”.⁸ Kompleksnost vojnog “posla” postala je tako velika da samo dobro vojnički educiran, vrhunski obučeni (i to višefunkcionalno) te psihofizički spreman vojnici može udovoljiti zahtjevnim kriterijima. U tom pogledu, svi argumenti idu u prilog profesionalnom vojniku, u odnosu na vojnog obveznika. S obzirom na vrijeme trajanja, profesionalni angažman omogućuje dovoljno opsežnu i intenzivnu edukaciju i obuku za uspješnu uporabu složene i sofisticirane tehnike, kao i izgradnju potrebne psihofizičke izdržljivosti.

Prema tome, uzeta sama po sebi, modernizacija vojne tehnike ostavlja sve manje prostora za angažiranje vojnih obveznika. To očigledno potvrđuje činjenica da su tehnički opremljenije grane – mornarica i zrakoplovstvo – u svim modernim vojskama gotovo isključivo popunjene profesionalcima. Prostor za angažiranje vojnih obveznika postoji, uglavnom, samo još u tehnički niže opremljenim rodovima i strukama kopnene vojske – prije svega u pješaštvu i logistici. Ali moderna i sofisticirana tehnika postupno se uvodi i u te komponente vojne organizacije. Osim toga, prema profesionalizaciji

sigurnosne [Usp., Chris Donnelly, Think Piece - Reshaping European Armed Forces for the 21st century, NATO publikations (nato.int/docu/articles/2000.), str. 3-4].

7 Janowitz, Morris, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, “The Free Press of Glencoe Collier-Macmillan Ltd.”, London, 1960, pg. 21-37.

8 S obzirom na brojne i različite definicije pojma “revolucija u vojnim poslovima” (“Revolution in Military Affairs”) u ovom radu on se upotrebljava i sa značenjem koje izražavaju sljedeće definicije:

– “...Značajna promjena prirode i načina vođenja vojnih operacija koja čini zastarjelim ili beznačajnim jednu ili više ključnih borbenih uloga strukturiranih dijelova dominantne vojne sile, ili kreira jednu ili više novih takvih uloga u nekoj novoj dimenziji ratovanja, uključujući jedno i drugo istovremeno” (Richard O. Hundley, “Past Revolutions, Future Transformations: What Can the History of Revolution in Military Affairs Tell Us About Transforming the U.S. Military?”, “RAND”, MR-1029-DARPA, 1999, pg 9);

– “...Ono što se događa kada se primjena novih tehnologija u značajnom broju vojnih sustava kombinira s inovativnim operacijskim konceptima i organizacijskim prilagodbama na način koji temeljito preinačuje prirodu i vođenje sukoba” (Andrews F. Krepinovich, “Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolution”, “The National Interest”, Fall, 1994, pg 31).

ovih preostalih tradicionalno ukorijenjenih "oaza obvezničke službe" sve više djeluju i "pritisci" iz ostalih dijelova vojne organizacije. Štoviše, u svim tehnički moderniziranim vojskama riječ je o svojevrsnom "kontekstualnom pritisku", koji nastaje zbog promijenjene organizacijske prirode pod utjecajem "revolucije u vojnim poslovima".

Pored zahtjeva koji su determinirani tehničkim čimbenikom ratovanja, profesionalna vojska potencijalno je puno pouzdanija i učinkovitija sa stajališta operativnog djelovanja. "Vojska mora biti sposobna ispunjavati njezne nasilne zadaće na način koji je odgovoran prema javnom mnijenju i koji ne kompromitira politički proces, ali ona ih također treba ispunjavati učinkovito"⁹. Načelno, profesionalna vojska je je bolja po nizu vojničkih obilježja važnih za izgradnju ukupne vojne sposobnosti. To su, primjerice, bolja tehnička i taktička obučenost, odgovorniji odnos prema vojnim poslovima, veća izdržljivost i upornost, veći stupanj kohezivnosti zbog opsežnijeg zajedničkog iskustva u poslu, veća disciplina, pa čak i veći stupanj vojničkog viteštva i humanosti.¹⁰ Stoga se može konstatirati kako je kapacitet akcije neprofesionalne vojske potencijalno mali, te da je ona, načelno, posebno pod ostalim jednakim uvjetima, inferiorna u odnosu na dobro oblikovanu profesionalnu vojsku. Prirodno, u praksi, zbog različitih razloga, može biti odstupanja od ovog općeg pravila.

Uključivanje u obrambene saveze i oblikovanje sigurnosnog okružja čimbenici su koji snažno djeluju u smjeru profesionalizacije vojske. Uključivanje u obrambene saveze, u kojima vojske drugih država uglavnom već jesu profesionalizirane, nameće potrebu interoperabilnosti koju je teško dostići bez profesionalne vojske. Zahtjevi za povećanom modernizacijom i s te strane snažno djeluju kao neizbježna komponenta cjelokupnog nastojanja za interoperabilnošću.

Uključivanje u realizaciju skale tzv. "netradicionalnih", odnosno "sigurnosnih zadaća" usmjerenih na održanje mira, upravljanje krizama i međunarodnu humanitarnu pomoć zahtijeva intenzivno vojno angažiranje izvan vlastitih granica. Ono je povezano s brojnim teškoćama koje proizlaze iz pravnih i ustavnih odredbi koje ograničavaju prostor za upućivanje vojnih obveznika na takve zadaće. Također, zbog istih obilježja koja su analizirana u obrambenoj ulozi, profesionalna vojska je puno operativnija i učinkovitija i u provedbi zadaća ovog tipa.

9 Chuter David, "Defence Transformation, a Short Guide to the Issues", Institute for Security Studies, Monograph No 49, Pretoria, 2000, pg.12.

10 Pitanje viteštva i humanosti zaslužuje posebnu analizu. Načelno, veći stupanj osposobljenosti, opremljenosti, discipline i dr., a posebno veći stupanj profesionalne etike, podrazumijeva i veći stupanj viteštva i humanosti. Međutim, detaljnija analiza određenih povijesnih situacija pokazuje da odnos prema tim pitanjima uvjetuju i brojni drugi čimbenici. Činjenica je da su masovne vojske, organizirane na temelju opće vojne obveze, počinile u oba svjetska rata, kao i u brojnim drugim ratovima manjeg karaktera, brojne grozote i okrutnosti. Ali, također je činjenica da od takvog ponašanja, u brojnim situacijama, nisu bile imune ni profesionalne vojske.

U odnosu na sve te načelne prednosti profesionalne vojske, vojni planeri u praksi se suočavaju sa specifičnim problemima vojno-strategijskog karaktera koji proizlaze iz njenih nedostataka. Jedan od takvih nedostataka proizlazi iz potrebe obnavljanja kadrova koja se odvija na individualnoj osnovi. U postrojbe svake godine ulazi i iz njih izlazi značajan dio vojnog osoblja, što dovodi do slabljenja kohezije.¹¹ Drugi problem – koji se samo uvjetno može tretirati kao “nedostatak profesionalne vojske”, a zapravo je pitanje “ekonomske priuštivosti” dovoljno snažne profesionalne vojske – javlja se u manjim državama. One, zbog različitih razloga,¹² ne mogu izgrađivati i održavati profesionalnu vojsku dovoljne veličine koja bi jamčila funkcionalnost obrane u svim eventualnostima. Zbog toga pojedine države, ponajprije one koje procjenjuju mogućnost velikog konvencionalnog ugrožavanja vlastitog teritorija, i dalje zadržavaju opću vojnu obvezu. Na taj način nastoje ojačati “strategijsku dubinu” svoje obrane proizvodeći dovoljan broj obučenog osoblja za konstituiranje vojske ratnog sastava, ukoliko dođe do krize. Vojna obveza omogućuje veliki broj potencijalno raspoloživih rezervista ako elitna profesionalna vojska, kao oslonac obrane, ne može zaustaviti neprijateljski napad. U tome je i jedina očita vojno-strategijska prednost kombiniranoga u odnosu na profesionalni tip vojske.

2.2. Politološki aspekt

Politološka analiza profesionalizacije vojske otkriva najmanje dva važna aspekta političkog života u svakoj državi. To su, na jednoj strani, utjecaj tipa vojne organizacije na raspodjelu političke moći u društvu i perspektive razvoja demokracije, a na drugoj, njegov utjecaj na političke slobode i prava građana.

Pitanja raspodjele političke moći i razvoja demokracije sublimirana su, kada se radi o vojnoj organizaciji, u tematiku civilno-vojnih odnosa, posebno u tematiku demokratske kontrole vojske. Koji tip vojne organizacije bolje odgovora političkom procesu modernog demokratskog društva, odnosno koji se bolje uklapa i lakše stavlja pod kontrolu? Iako o tome u politološkoj i sociološkoj literaturi postoje različita, čak i dijametralno suprotna stajališta, objektivna analiza prakse pokazuje da nema bitne razlike između čisto profesionalne i vojske kombiniranog tipa. Svaka moderna vojska ima svoj profesionalni dio, u koji uobičajeno ulazi njen najviši časnički kor. Niži čas-

11 U razvijenim državama s potpuno profesionalnom vojskom dio vojnih profesionalaca napušta vojsku već nakon 3-5 godina službe, a individualna fluktuacija doseže i do 50% sastava godišnje. Usp., Chris Donnelly, Think Piece - Reshaping European Armed Forces for the 21st century, NATO publikations (nato.int/docu/articles/2000/), str. 7.

12 U najvećem broju slučajeva u pitanju su ograničena raspoloživa financijska sredstva. Isto tako, to mogu biti ograničenja u ljudskim resursima, kao i ograničenja koja proizlaze iz međunarodnih sporazuma te režima kontrole i ograničavanja konvencionalnih snaga.

nici i dočasnici, a pogotovo vojnici, u uređenoj vojsci u kojoj vladaju hijerarhija i red, nemaju bitnog utjecaja na vojne planove i akcije. Stoga su i sva pitanja važna za civilno-vojne odnose, posebno za njenu demokratsku kontrolu, determinirana ponašanjem visokog časničkog kora. Budući da je taj dio vojske u jednom i u drugom slučaju profesionalan, nema nikakvih čvrstih argumenata koji bi dokazivali, ili na temelju kojih bi se moglo pretpostaviti, da je čisto profesionalna vojska – kao institucija u cjelini – sklonija miješanju u politiku. To podjednako važi za sve moguće oblike političkog djelovanja – od opredjeljivanja za davanje potpore posebnoj političkoj opciji, preko odbijanja pokoravanja civilnoj vlasti, do vojnog puča kao najizrazitijeg oblika. Praksa pokazuje da do pojava militarizacije dolazi, prije svega, zbog društvenih okolnosti u kojima vojska djeluje. Ako se takve okolnosti ispune, odnosno ako najviši vojni krugovi krenu putem militarizacije, ostatak vojske nema na to bitnijeg utjecaja.

Iste konstatacije vrijede i u obrnutom smjeru odnosa politike i vojske. Civilni politički krugovi se po pitanju kontrole i suradnje, u jednom i u drugom slučaju, suočavaju s visokim časnicima profesionalcima. Zato oni ne mogu unaprijed računati da će, bilo profesionalna, ili pak kombinirana vojska biti prije i lakše politizirana, odnosno uvučena u politiku. I tu tip vojne organizacije nije od presudne važnosti, već njena institucionalna izgrađenost i stanje odnosa. Upravo visoki standardi vojnog profesionalizma – koji se mogu uspješno izgrađivati u vojskama različitog tipa – predstavljaju branu protiv takvog oblika političkog djelovanja.

Gledano sa stajališta utjecaja tipa vojne organizacije na političke slobode i prava građana, vojna obveza je prisilno služanje državi i društvu. Bez obzira na to što se ona može opravdavati građanskim obvezama, služenjem naciji i općem dobru, praktički ona predstavlja povredu širokog spektra ljudskih prava. "...Tako široka skala povrede prava neprihvatljiva je u bilo kojem dijelu života modernog demokratskog društva – vojna obveza je institucija ropstva modernoj državi... Što i kada jesti, kako se oblačiti, koga pozdravljati i kako, kome se pokoravati, s kime dijeliti sobu i gdje se zaklinje na žrtvovanje života – u analogiji je s ropstvom"¹³. Ovo radikalno stajalište zagovornika pokreta protiv opće vojne obveze u suprotnosti je s teorijom "društvenog ugovora", koja ista ta ograničenja u slobodama i pravima racionalizira definiranjem interesa i potreba zajednice, odnosno pogodnostima za pojedinca koje proizlaze iz pripadanja toj zajednici. Međutim, ono vjerodostojno oslikava odnos u koji građanin ulazi s državom i društvom kroz vojnu obvezu. Taj je odnos dijametralno suprotan brojnim drugim ljudskim slobodama i pravima koja proklamira demokratsko društvo. Profesionalna vojska, koja se temelji na načelu dobrovoljnosti pristupa vojsci

13 Farkas Henrik, "About compulsory military service – in a committed way", Lecture delivered at a Conference organized by the Szeged Centre for Security Policy, Archives, Apr 14, Hadk. Htm, str. 3.

kao izrazito nedemokratskoj instituciji, te dobrovoljnom prihvaćanju svih ograničenja u individualnim pravima i slobodama koje to podrazumijeva, oslobađa demokratsko društvo takvih kontradiktornosti.

2.3. Sociološki aspekt

Uzimajući u obzir širinu predmeta moderne sociologije vojske,¹⁴ za razmatranje prednosti i nedostataka profesionalne vojske mogu se, kao važna, uzeti slijedeća pitanja:

- civilno-vojni odnosi, uključujući demokratsku kontrolu vojske i njen utjecaj na političke slobode i prava građana – što je već obrađeno sa stajališta politološke analize,¹⁵
- društvena uloga vojske (uloga u politici, ekonomici, društvenom razvoju),
- društveni položaj vojnih osoba, izgradnja vojne elite i posebne vojne kaste,
- društveni *image* vojske,
- odnos vojnog i civilnog kulturnog sklopa (kulturni diverzitet, promjena vrijednosti)
- odražavanje društvene strukture u vojsci,
- organizacijska izgrađenost i unutarnji društveni odnosi u vojsci (sustav odnosa i hijerarhije, disciplina, moral, motivacija, socijalizacija/integracija, socijalni identitet, kohezija, efektivnost i dr.).

Iz tako postavljene skale pitanja proizlazi da sociološka analiza vojske ima dva aspekta – prvi, u okviru kojeg se sagledavaju njena pozicija i odnosi u društvu i drugi, u okviru kojeg se sagledavaju njeni unutarnji odnose. Koje su prednosti i nedostaci profesionalne vojske po pojedinim od ovih pitanja?

Razvijenim demokratskim društvima primjerena je vrlo precizno definirana, te ograničena **društvena uloga vojske**. Ona ponajprije služi kao instrument društva, odnosno civilne vlasti za obranu od vanjskog napadača. Pored takve tradicionalne uloge, suvremeni uvjeti zahtijevaju i njeno uključivanje, kao instrumenta vanjske politike, u međunarodnu suradnju i oblikovanje povoljnog sigurnosnog okružja, te u potporu civilnoj vlasti kroz humanitarne i ograničene sigurnosne zadaće u zemlji. Pri tome se slijedi temeljno opredjeljenje da vojska u svim navedenim situacijama zadržava

14 Kao relevantan kriterij za određivanje predmeta moderne sociologije vojske u ovom radu uzeta je recentna tematika vodećeg svjetskog stručnog i znanstvenog časopisa "Armed Forces and Society", vidi: <http://www.bsos.umd.edu/ius/journal.html>

15 Područja politološke i sociološke analize teško je precizno i potpuno razdvojiti. Budući da jedna i druga znanost uzima za predmet neka ista pitanja (kao što su civilno-vojni odnosi, demokratska kontrola, politička prava i slobode), bitna razlika je u pristupu analizi i istraživanju, prije nego u samom predmetu. Stoga se u ovom radu tematika civilno-vojnih osnosa posebno ne analizira sa sociološkog aspekta.

precizno ograničenu ulogu instrumenta civilne vlasti. Međutim, politička praksa pokazuje da mjesto vojske u životu nacije ovisi o mnogim čimbenicima, a prije svega naslijeđenim odnosima i tradiciji. To su, ponajprije, iskustva nacije u pogledu uključivanja vojske u domaću politiku, njenoj uporabi kao unutarnje snage sigurnosti, djelovanje kao "škole nacije", odnosno "graditelja nacije" te sudjelovanje u ekonomskim i socijalnim aktivnostima. Zato vojske pojedinih država dobivaju i neke dodatne društvene uloge. U svemu tome važno je napomenuti, da je postavljanje društvene uloge vojske u razvijenim demokratskim državama neovisno od njenog tipa. Društvo, odnosno politika oblikuje tu ulogu i uvjete u kojima će vojska djelovati, tako da oni puno više ovise o karakteru i obilježjima samog društva i njegovih političkih subjekata, nego o tipu vojske. Jedino razlikovno pitanje u odnosu na koje se mogu komparirati potpuno profesionalna, u odnosu na vojsku kombiniranog tipa, njihova je edukacijska uloga u suvremenom društvu, odnosno uloga "graditelja nacije". Vojska uči svoje pripadnike patriotizmu, samopožrtvovnosti, disciplini i odlučnosti, razvija specifične tjelesne vještine i tehnička znanja te potiče hrabrost i zajedništvo. U tom aspektu vojska koja uključuje vojne obveznike donosi prednosti jer omogućuje takvu edukaciju, odnosno prenošenje društvenih vrijednosti u sve dijelove populacije.

Društveni položaj vojnih osoba, izgradnja vojne elite i posebne vojne kaste pitanja su koja kontinuirano zaokupljaju pažnju sociologa. Njihova analiza omogućuje šire zahvaćanje tematike ukupnih civilno-vojnih odnosa jednog društva, uključujući aspekte koji nisu prvenstveno političkog karaktera. Također, ona zahvaća vojsku u cjelokupnom sastavu i ne fokusira se samo na njen časnički dio.

Društveni položaj vojnih osoba, uključujući i konstituiranje vojne elite, u odnosu na druge društvene elite i druge pripadnike vojske, determiniraju brojni čimbenici. To mogu biti: društvena uloga i ugled vojske kao institucije; odnos političke elite, medija i javnog mnijenja prema obrambenim i vojnim pitanjima; sustav vojnih plaća i njihov rang na platnoj listi ukupne državne administracije; društvena tradicija i dr. Pri tome samu izgradnju vojne elite, uključujući njenu strukturu, determiniraju čimbenici kao što su: sustav promicanja u najviše vojne činove; sustav vojnog školovanja; uvjeti stvaranja i izgradnje vojske; nacionalne vojne tradicije; društvena uloga vojske, posebno spektar njenih mirnodopskih zadaća; stupanj integriranosti u međunarodne institucije i aktivnosti i dr. Analiza pokazuje da se ne mogu utvrditi prepoznatljive razlike u društvenom položaju pripadnika vojske, uključujući njihovu poziciju u odnosu na društvene elite, vezane uz sam tip vojske.

Prije svega, uobičajeno je da se i u državama koje imaju vojsku kombiniranog tipa, kod određivanja društvenog položaja vojnih osoba, ponajprije gleda na njen profesionalni dio. Ostali njeni pripadnici, u suvremenim uvjetima, relativno kratko borave u vojsci i zauzimaju manje važne pozicije. S druge strane, društvena pozicija pojedinih kategorija vojnog osoblja u naj-

većoj je mjeri predmet modeliranja od strane civilne vlasti, a koje je neovisno o tipu vojske.¹⁶

Za političara, javnog dužnosnika, diplomata, novinara ili običnog građanina vojska je uvijek bila, i u određenoj mjeri potencijalno još uvijek jest, posebna kasta, objekt nedovoljnog poznavanja, pa čak i predmet zaziranja. Pri tome se tradicionalno smatralo da je rizik formiranja posebne vojne kaste, različite od društva, povećan u vojsci potpuno profesionalnog tipa. On je, načelno gledano, uvjetovan smanjenjem intenziteta, pa i prekidanjem određenih relacija prema ostatku društva, do čega u pravilu dolazi kada je vojska u potpunosti konstituirana na osnovi dobrovoljnog, odnosno plaćeničkog odnosa. Zbog toga se blaga prednost, načelno, može dati kombiniranom tipu vojske. Vojni obveznici, ovisno o stupnju i razinama zastupljenosti, izravno u vojsku donose socijalne obrasce kulture i ponašanja različitih društvenih grupa. Isto tako, oni predstavljaju izravnu vezu između vojske na jednoj strani, te obitelji i drugih društvenih institucija iz kojih dolaze i u koje se vraćaju nakon kraćeg boravka u vojsci. Na taj način olakšava se komunikacija s ostatkom društva, što predstavlja jednu vrstu prepreke izdvajanju pripadnika vojske u posebnu kastu. Relativnost navedene prednosti kobiniranog tipa vojske uvjetuju dva čimbenika. S jedne strane, i tu je problem puno naglašeniji na višim razinama časničkog kadra koji je, bez obzira na tip vojske, profesionalan. S druge strane, rizik izdvajanja vojske u posebnu kastu u suvremenim uvjetima sve se više, zbog brojnih razloga, općenito smanjuje. Fluktuacija vojnih kadrova je povećana, tako da i potpuno profesionalna vojska postaje institucija u koju se, ne samo ulazi, već i iz koje većina pripadnika izlazi nakon određenog vremena – ne radeći u njoj do umirovljena. Izvršavajući niz tzv. “netradicionalnih” mirnodopskih zadaća i ispunjavajući zahtjeve demokratske kontrole, vojska povećano dolazi u kontakt sa civilima svih kategorija – političarima, diplomatima i javnim službenicima, znanstvenicima, trgovcima, novinarima i dr. Isto tako, civili kao posebna kategorija državnih službenika, sve više ulaze u vojsku, a posebno ministarstvo obrane.

Društveni image vojske najeksplicitnije se izražava odnosom javnog mnijenja prema njoj kao instituciji, odnosno prema njenim pripadnicima. On je vrlo složena varijabla koja predstavlja rezultantu djelovanja brojnih čimbenika, kao što su: operativne vojne sposobnosti i uspješnost izvršenja zadaća; kvalificiranost; stupanj izgrađenosti profesionalne etike, te političko i ukupno ponašanje vojnih kadrova; društveno-ekonomski status vojne

16 Tako, primjerice, najviši časnički kor vojske može projektirano biti doveden u status drugih kategorija povlaštenih društvenih slojeva, pa čak i u status jedne od društvenih elita. Isto tako, on politikom plaća može biti materijalno pozicioniran na razinu prosjeka više državne administracije, tako da samo u intelektualnom smislu može biti razmatran kao dio društvene elite. Društveni položaj nižih časnika, dočasnika i vojnika pogotovo se može modelirati i bitno varirati u odnosu na druge kategorije državne administracije, te u odnosu na sam položaj najvišeg časničkog kora itd.

profesije; odnosi vojske prema javnosti i dr. U odnosu na tako široku skalu čimbenika, prednosti ili nedostaci potpuno profesionalne vojske ne mogu se jednoznačno odrediti. Teorijski gledano, ona je potencijalno i načelno u prednosti u odnosu na kombinirani tip, jer bolje može izgrađivati većinu spomenutih komponenti. Međutim, u praksi ta potencijalna prednost može postati relativna ako se ne razvija primjerena politika kontrole i razvoja oružanih snaga. Isto tako, vojska koja sadrži obvezničku komponentu, te ima puno opsežnije i kvalitetnije kontakte s društvom, može – uz primjerenu politiku razvoja i odnosa prema javnosti – takve kontakte staviti u funkciju izgradnje svojeg društvenog *imagea*.

Vojni kulturni sklop se, zbog prirode vojske kao specifične institucije, zakonito razlikuje od civilnog. Vojska razvija posebni sklop vrijednosti i poseban kodeks ponašanja. Tako, dobro poznate i specifične vojne obrasce kulture i ponašanja predstavljaju: predanost poslu zbog osjećaja njegove vrijednosti za domovinu, koja je ipred financijskog etosa; osjećaj pripadnosti kolektivitetu koji ima sličnu motivaciju i ciljeve; dugoročna posvećenost poslu i profesiji; osjećanje dužnosti i predanosti poslu (“napraviti posao”); hijerarhijska i strukturna kultura koja podrazumijeva malu ulogu personaliteta; duh požrtvovanja; povjerenje u nadređene; svijest o disciplini i profesionalnosti i dr. Takav kulturni sklop po mnogočemu je dijametralno suprotan prosječnom kulturnom sklopu civilnog dijela demokratskog društva. Primjerice, nasuprot demokratskoj civilnoj kulturi koja ističe slobodu mišljenja i djelovanja, u vojsci puno pokoravanje nadređenom, odnosno zapovjedima, predstavlja izraz vojničke i ljudske vrijednosti i vrline. Da bi postigla željenu profesionalnu socijalizaciju i formirala **poseban vojni etos**, vojska svoje pripadnike izlaže intenzivnom procesu edukacije, obuke te individualne i grupne interakcije. Konačni efekti takvih nastojanja, odnosno usvojenog vrijednosnog skopa i kodeksa ponašanja, manifestiraju se kroz promjene u izgledu i ponašanju grupa i pojedinaca. Zbog svega toga, svaka se vojska konstantno suočava s problemom “prilagođavanja” novih kadrova na različitosti u odnosu na civilno društvo iz kojeg dolaze. On je u profesionalnoj vojsci puno manje izražen i po tome je ona u prednosti u odnosu na vojsku kombiniranog tipa. Posebnosti kulturnog sklopa u odnosu na civilno društvo, koje su poželjne i potrebne zbog uspješnosti i efikasnosti obavljanja djelatnosti kojima se vojska bavi, najbolje su izražene u profesionalnoj vojsci. Ona najbolje razvija i održava kulturni sklop koji doprinosi efikasnosti i efektivnosti u izvršenju zadaća. S druge strane, preveliki jaz u pristupu i vrijednostima između vojske i civilnog društva može izazvati probleme na području civilno-vojnih odnosa. Zato pitanje istovjetnosti i posebnosti civilnog i vojnog kulturnog sklopa zaslužuje ozbiljnu i permanentnu analizu.

Sukladno suvremenoj teoriji civilno-vojnih odnosa, vojska istinski demokratskog društva treba **vjerodostojno reprezentirati to društvo**, kako bi bila pouzdana u političkom smislu, odnosno kako bi mogla iskazati mak-

simum moći u funkcionalnom smislu. Idealno bi bilo kada bi vojska u potpunosti odražavala socijalnu stratifikaciju i regionalnu strukturu društva – i to, podjednako na svim razinama vojne hijerarhije. Na drugoj strani, ekstremno negativan slučaj predstavljala bi potpuna isključenost pojedinih od većih društvenih grupa iz vojne strukture. U tom pogledu, vojska kombiniranog tipa donosi očigledne prednosti u odnosu na profesionalnu. U slučaju potpune profesionalizacije, pripadnici elitnijih društvenih grupa u pravilu se ne opredjeljuju za vojnu profesiju. Također, građani iz ekonomski razvijenijih regija skloniji su opredjeljivanju za profitabilnije i prestižnije profesije. Problem posebno dolazi do izražaja na razinama dočasnika i vojnika, kao daleko manje atraktivnih zanimanja, a koji i čine “specifičnu razliku” između vojski profesionalnog i kombiniranog tipa. U krajnjoj konzekvenci, nedovoljno reprezentativna struktura vojske može rezultirati erodiranjem temelja zdravih civilno-vojnih odnosa, pa čak i povredom načela socijalne pravde. Naime, u tom se slučaju potencijalno visoko rizična funkcija, od velike opće društvene važnosti, prebacuje na “teret” ekonomski slabije stojeće socijalne grupacije. Vojna obveza – koja podrazumijeva služenje državi i naciji pod jednakim uvjetima, bez obzira na društveno porijeklo i status – potencijalno kompenzira takve nedostatke. Prirodno, pod uvjetom sprječavanja, odnosno otklanjanja različitih aberacija i oscilacija do kojih dolazi u njenoj praktičnoj provedbi.

Organizacijska izgrađenost i unutarnji društveni odnosi u vojsci od presudne su važnosti za izgradnju njenih funkcionalnih sposobnosti i borbene spremnosti. Vojska je, kao posebni oblik javne službe, stoljećima razvijala organizacijska i funkcionalna obilježja, te sustav odnosa koji su je činili efikasnom u ratovanju – kao njenoj primarnoj ulozi. U okviru nje razvijena su, na temelju spoznaja – što daje rezultate u vojnom poslu, a što ne – specifična pravila koja imaju tradiciju još od rimskih legija. Pored već spomenutog specifičnog kulturnog sklopa, temeljna obilježja suvremene voje organizacije su: monokratski uređena hijerarhija; jasna i precizna podjela nadležnosti, poslova i dužnosti; precizna reguliranost svih odnosa i postupaka u različitim situacijama; specijalizacija i visoka stručnost za obavljanje dodijeljenih poslova; obveza bezuvjetnog, točnog, potpunog i blagovremenog izvršenja dužnosti; stroga disciplina koja, zbog “funkcionalnog imperativa” spremnosti i osposobljenosti za ratovanje, doseže do razine prisile; visoki stupanj međuovisnosti službenog i privatnog života; specifično komuniciranje; pretpostavljenost rada i discipline osobnim pravima i interesima; naglasak važnosti organizacije i postojanje “višeg” interesa i dr. Iz toga je očigledno, da je vojna organizacija po svojoj prirodi, odnosno generičkoj suštini izrazito nedemokratska. Većina obilježja, koja predstavljaju “vrline” vojnih organizacija, neprihvatljive su za civilne organizacije i često odbojne za građane civile. Suvremena razvijena civilna društva razvijaju moderne organizacije s organskim strukturama te visokim stupnjem participacije članova u upravljanju. Vojna profesija specifična je u monogočemu

i bavljenje vojnim poslom zahtijeva mnogostranu transformaciju osoblja koje se u taj posao uključuje iz civilnog života. Zato je potpuno profesionalno vojno angažiranje najprimjerenije organizaciji, sustavu odnosa i vrijednostima kakve su po prirodi posla potrebne modernoj vojnoj organizaciji.

2.4. Ekonomski aspekt

Cijena koštanja pojedinog tipa vojske rijetko je obuhvaćena analizama koje se bave profesionalizacijom, vjerojatno zato jer se radi o vrlo kompleksnoj i "fluidnoj" varijabli. Cijena koštanja profesionalnog vojnika može se izračunavati na temelju užeg i šireg pristupa – od proste usporedbe veličine njegove plaće sa naknadom koju dobiva ročni vojnik (uz apstrahiranje ostalih komponenti), do uključivanja u analizu kategorija kao što su, na jednoj strani, troškovi potpore obitelji, otpuštanja iz vojske i mirovine profesionalaca, ili, na drugoj strani, posredni gubitci za nacionalnu ekonomiju zbog izdvojenosti mlade generacije iz procesa edukacije i ekonomskih aktivnosti za vrijeme služenja vojnog roka. Svakako da je objektivnija analiza koja obuhvaća veći broj pokazatelja, međutim, neke su kategorije troškova jednostavno "neuhvatljive", odnosno, teško mjerljive.

U javnosti je rašireno stereotipno mišljenje da je profesionalna vojska puno skuplja od kombinirane. Međutim, čak i opća razina analize pokazuje da se radi o vrlo nepreciznoj konstataciji, te da realne razlike u cijeni koštanja jednog i drugog tipa vojske ovise o nizu čimbenika. Najveća razlika u cijeni koštanja profesionalnog u odnosu na ročnog vojnika nastaje na području personalnih troškova. Ročniku država plaća samo simboličnu naknadu za podmirenje dijela potreba osobnog životnog standarda te dio troškova prijevoza prilikom odlaska kući. Za razliku od toga, profesionalni vojnik dobiva od države bruto plaću, različite doplatke na plaću i naknade za zaposlene, naknade za bolovanja i godišnje odmomore te rad na blagdanu i noću. Također, država mora voditi brigu o standardu života njegove obitelji, što može uključivati naknadu za nezaposlenog supružnika, doplatke na djecu, potporu u rješavanju stambenog pitanja i dr. Troškovi postupka umirovljenja, ili pak časnog otpusta iz vojske,¹⁷ bitno povećavaju ukupnu cijenu koštanja profesionalnog vojnika. Primijeni li se NATO-va metodologija za izračunavanje vojnih troškova – prema kojoj se obračunavaju i mirovine vojnog osoblja – omjer cijene profesionalnog i ročnog vojnika bitno se povećava.

Kategorija koja pouzdano ne predstavljaju bitnu razliku koštanja profesionalnog i ročnog vojnika su troškovi za odore. Troškovi smještaja i prehrane već se mogu bitno razlikovati od države do države, ovisno koliko je vojska operativno angažirana, odnosno, da li se i kolikom dijelu profesionalne komponente osigurava smještaj i kompletna prehrana (kao i ročnici-

17 Koji može uključivati otpremninu, potporu u prekvalifikaciji i samozapošljavanju, naknadu do novog zapošljavanja, subvencije novom poslodavcu i dr.

ma). Troškovi opremanja i obuke mogu, ovisno o uvjetima, bitno varirati. Iako je, načelno gledano, nemoralno zagovarati tezu da profesionalni vojnik treba bolji tip tehnologije i više standarde obuke, u praksi je potpuna profesionalizacija gotovo u pravilu povezana s višim standardima opremanja i obuke. S druge strane gledano, profesionalni vojnik donosi potencijalne uštede jer, zbog dužeg boravka u vojsci, kumulira znanja i vještine. To može donijeti popratne prednosti jer je, zbog istih razloga, u stanju efikasnije i efektivnije koristiti isti tip vojne tehnike te izvršavati širu skalu i veći broj vojnih zadaća. Obuka ročne vojske može, zbog veće fluktuacije i brojnosti, biti skuplja u odnosu na profesionalnu – pod uvjetom da su postavljeni jednaki standardi obuke itd.

Prema tome, očigledno je da je profesionalni vojnik puno skuplji u usporedbi s cijenom koštanja ročnika, ako se gledaju samo personalni troškovi.¹⁸ Međutim, ta razlika umanjuje se u mjeri u kojoj se u analizu uključuju druge komponente i čimbenici. Šira analiza, koja bi uzimala u obzir izračun posrednih troškova ročnika – primjerice, troškova njegove obitelji i gubitaka za nacionalnu ekonomiju zbog njegovog isključivanja iz procesa privređivanja i edukacijskog procesa – dovela bi do drugačijih zaključaka. Na drugoj strani, razlika u cijeni koštanja se povećava ako se u analizu uključe tzv. "usputne dobiti" koje vojska stječe angažiranjem u različitim zadaćama održavanja mirnodopskih funkcija i kapaciteta od strane ročnih vojnika – kao jeftinije kategorije osoblja.

Ono što je za ekonomski aspekt analize posebno važno, pogrešno je poistovjećivati cijenu koštanja jedne i druge kategorije vojnika, gledano pojedinačno, s cijenom koštanja vojske određenog tipa – kao institucije. Omjer cijene koštanja potpuno profesionalne i kombinirane vojske unutar jedne države bitno ovisi o tome koliki je postotak profesionalnih vojnika (koji čine razlikovnu kategoriju) u ukupnom personalnom sastavu vojske. Postavljeni standardi opremanja i obuke, kao i stupanj operativne angažiranosti vojske diktiraju omjer personalnih u odnosu na operativne troškove i troškove modernizacije. To u svakom konkretnom slučaju može rezultirati bitno različitim omjerom, odnosno razlikom cijene koštanja jednog i drugog tipa vojske. Vojska u kojoj su postavljeni visoki tehnički i drugi standardi, ili koja je intenzivno angažirana u operativnim djelovanjima u zemlji i inozemstvu bit će – bez obzira na njen tip – skuplja od one s nižim stupnjem modernizacije i angažiranosti. Također, sve usporedbe su relativne dok se u obzir ne uzme veličina jednog ili drugog tipa vojske. Samo ako se radi o istoj veličini, važi konstatacija da je kombinirana vojska jeftinija – najmanje za razliku personalnih troškova njenog dijela konstituiranog na temelju

18 Prema nekim izračunima cijena koštanja profesionalnog vojnika, ako se u nju uključe samo plaća, mirovina, socijalna potpora obitelji i obuka, iznosi oko 2-2,5 per capita bruto nacionalnog proizvoda (GDP-a). To, primjerice, u SAD-u iznosi oko 65.000 dolara godišnje. Usp., Chris Donnelly, "Think Piece - Reshaping European Armed Forces for the 21st century", NATO publikations (nato.int/docu/articles/2000.), str. 7.

vojne obveze. Brojčano, odnosno fizički veća vojska neizbježno iziskuje povećane personalne, infrastrukturne i operativne troškove.

3. Utjecajni čimbenici

Kada se analiza problematike profesionalizacije vojske preusmjeri s opće teorijske, odnosno načelne, na konkretnu praktično-političku razinu pojedinačne države, do izražaja dolaze specifični uvjeti u kojima se donose odluke i odvijaju procesi. Naime, prethodno analizirane opće varijable i čimbenici na specifičan se način prožimlju i prelamaju u konkretnim uvjetima, što naglašava potrebu za razvijanjem specifičnog, tzv. "kontekstualnog pristupa analizi". U okviru takvog pristupa, nezaobilazno pitanje predstavljaju čimbenici koji utječu na odlučivanje o tipu vojne organizacije. U okviru procesa odlučivanja, oni se mogu analizirati pojedinačno, ali, isto tako mogu biti uzeti za oblikovanje samih modela analize i odlučivanja. U tekstu koji slijedi načelno su obrađeni čimbenici koji mogu imati važan, a ponekad i nad-determinirajući utjecaj pri oblikovanju **specifičnih nacionalnih modela analize i odlučivanja**.

a) Veličina države, odnosno raspoloživi materijalni i ljudski resursi predstavljaju jedan od najvažnijih čimbenika koji utječu da li će se, ili ne, donijeti odluka o profesionalizaciji. Oni mogu predstavljati objektivnu zapreku potpunoj profesionalizaciji, te tako postati tzv. "nad-determinirajući" čimbenik u odlučivanju. Ako država s vojnim proračunom koji si može dopustiti¹⁹ nije u stanju održavati profesionalnu vojsku dovoljno veliku za zadovoljenje potreba nacionalne obrane, razumno rješenje je opredjeljenje za kombinirani, načelno jeftiniji, tip vojne organizacije. Prirodno, kod toga se podrazumijeva da potpuno profesionalizirana vojska treba biti na razini modernih standarda obuke i opremljenosti, te da je u stanju privući i zadržati kvalitetne kadrove.

b) Stanje razvijenosti nacionalne ekonomije, odnosno propulzivnost tržišta rada mogu – sami po sebi, a posebno u malim državama – bitno

19 Priušćiva veličina vojnog proračuna objektivno je zadana veličinom nacionalnog društvenog bruto proizvoda i obično se iskazuje njegovim postotkom. U razvijenim demokratskim državama prevladava praksa definiranja vojnog proračuna u granicama 1-2 % GDP-a, što se smatra optimalnim rješenjem u odnosu na stupanj opterećenja za nacionalnu ekonomiju. Iako je stupanj opterećenja nacionalne ekonomije vojnim troškovima relativna varijabla koja ovisi o nizu čimbenika (primjerice, stupnju ekonomske razvijenosti države, stupnju oslanjanja na domaću vojnu industriju, sadržaju vojnih aktivnosti i sl.), u ekonomskoj teoriji smatra se da se, dugoročno gledano, "podnošljivi" iznos kreće u granicama 1-3% GDP-a. Svjetski prosjek vojnih troškova kreće se u granicama između 2-3% GDP, a države koje konstantno održavaju vojni proračun iznad granice od 4% GDP (oko 30 država) tretiraju se kao posebna grupa. (Usp., SIPRI Yearbook 2000, Stockholm International Peace Research Institute, 2000, str. 236-238).

utjecati na stupanj interesa za profesionalni vojni poziv. Države s razvijenom ekonomijom u pravilu se suočavaju s problemom nedovoljne zainteresiranosti za vojni poziv visoko kvalitetnog osoblja, jer se ono radije opredjeljuje za atraktivnija zanimanja. Takva “negativna selekcija” može postati vrlo utjecajan čimbenik koji uvjetuje odgađanje odluke, pa čak i odustajanje od potpune profesionalizacije. Isto tako, zbog neravnomjerne regionalne razvijenosti može se, po istoj osnovi, javiti problem neuravnoteženosti regionalne strukture personalnog sastava vojske. U takvim okolnostima služenje vojnog roka može, pored svoje klasične funkcije, biti prepoznato i kao mehanizam za održavanje regionalno uravnotežene personalne strukture. Također, ono može biti zadržano kao mehanizam za registriranje i potencijalno regrutiranje potrebnog kontingenta profesionalaca.

c) Strategijski koncept obrane države, kojim se definira temeljni racionalno funkcioniranje i razvoja obrambenih potencijala – a koji bi trebao predstavljati odraz geopolitičke i stratezijske pozicije države – može snažno utjecati na odluku o profesionalizaciji. Očigledno je da opredjeljenje za ulazak u sustave kolektivne obrane, odnosno pristupanje obrambenim savezima snažno djeluje u smjeru profesionalizacije. Takvo rješenje omogućuje podjelu tereta izgradnje moderne vojske među članicama te podizanje kolektivnih vojnih sposobnosti na najvišu razinu svjetskih standarda. Zato je profesionalizacija postala opći trend u okviru euroatlantskih organizacija. Pojedincima pripadnost savezu omogućuje kompenziranje nedostataka nacionalnih sposobnosti – sve do mogućnosti napuštanja opredjeljenja za “puni spektar sposobnosti” te specijalizacije za samo pojedine vrste sposobnosti definirane u okviru obrambenog saveza. Prirodno, takva rješenja imanentno sadrže određene stratezijske rizike za nacionalnu obranu, s kojima se odgovorno trebaju suočiti donositelji odluka.

d) Struktura političke svijesti, posebno kod političke elite, uvjetuje stupanj volje i spremnosti da se pokrene nacionalna rasprava i proces odlučivanja o tipu vojne organizacije. Tradicionalna i konzervativna struktura političke svijesti producira inertnost i nespремnost za suočavanje s izazovima, odnosno za poduzimanje rizika vezanih uz odluku o potpunoj profesionalizaciji. U društvima koja još nisu postala “post-diferencirana”, odnosno u kojima prevladavaju kolektivistički elementi političke kulture, politički subjekti više su skloni percipiranju uloge vojske kao “graditelja nacije”. Štoviše, u nerazvijenim, odnosno neizgrađenim društvima ročna vojska objektivno predstavlja jedno od rijetkih zajedničkih nacionalnih iskustava. U preostalim komunističkim državama politika je i dalje sklona zadržavanju uloge vojske kao graditelja režima, odnosno mehanizma politizacije i socijalizacije svih slojeva društva – što se puno lakše provodi kroz opću vojnu obvezu.

Na drugoj strani spektra, struktura političke svijesti može biti dominantno pragmatički konfigurirana – sve do pristupa pitanju profesionalizacije

vojske isključivo s pozicija uskih pragmatičkih političkih interesa. Vojna obveza rijetko je kroz povijest bila politički popularna, posebno kod onih koje je zahvaćala. Njen prisilni karakter najčešće je ideološki skrivan iza plašteva "patriotizma", "časnog služenja domovini", "izgradnje vojničkog duha nacije" i sl. Međutim, u suvremenim uvjetima izgradnje civilnog društava, gotovo u svim zemljama postoje brojni i očigledni pokazatelji propadanja ovih modela racionalizacije, odnosno odbojnosti značajnog dijela mlade generacije prema ovoj zahtjevnoj i neugodnoj društvenoj obvezi. Stoga, zalaganje za njeno ukidanje postaje sve popularnija politička tema, koja može pribaviti naklonost dijela birača. U tome postoji i realna opasnost potpunog marginaliziranja drugih relevantnih aspekata analize, odnosno čimbenika važnih za odlučivanje.

Poseban sociološki izazov povezan s odlukom o profesionalizaciji, a koji do sada nije odgovarajuće analiziran u teoriji, lišavanje je većeg dijela muške populacije bilo kakvog "vojničkog iskustva". Da li je to i u kojoj mjeri sigurnosni rizik za (pogotovo malu) naciju, te da li to ima (i kakve) sociološke implikacije – pitanja su s kojima se trebaju suočiti, kako teoretičari, tako i donositelji odluka o profesionalizaciji.

e) Povijesno iskustvo i tradicija izgradnje vojske mogu predstavljati čimbenik koji djeluje kao prevaga prilikom suočavanja argumenata za i protiv potpune profesionalizacije. Ako društvo tradicionalno doživljava vojsku kao jedan od čimbenika izgradnje nacije, ili ako ona baštini pozitivnu tradiciju uspješnog čuvara slobode i neovisnosti, to može, bez obzira na ostale čimbenike, utjecati na odgađanje, pa čak i otklanjanje odluke o profesionalizaciji. Kao utjecajni čimbenik može se pojaviti tzv. etos "nacionalne službe", koji djeluje kao svojevrsni psihološki okvir poistovjećivanja s institucijom vojske. On može nastati kao produkt tradicionalno duboke ukorjenjenosti vojne obveze u društvu, odnosno u obiteljima. U takvom ambijentu obično dolazi do jednostranog naglašavanja "plaćeništva" – jedne od komponenti profesionalizacije - kao nepoželjnog obilježja vojske. Ideja o "plaćeničkoj vojsci" – kada se pogrešno uzima kao sinonim za "profesionalnu vojsku" – teško može biti široko prihvaćena. Poseban poticaj odgađanju odluke o profesionalizaciji može tradicionalno dolaziti iz samih vojnih krugova koji, zbog različitih razloga, mogu imati interes zadržavanja ekstenzivnijeg, kombiniranog tipa vojne organizacije.

f) Postojeće stanje vojne organizacije može djelovati kao jedan od važnih, pa čak i nad-determinirajućih čimbenika odlučivanja o tipu vojne organizacije. Primjerice, praksa tranzicijskih država pokazala je da, u uvjetima ograničenih resursa, postojeće stanje vojske djeluje kao vrlo utjecajan čimbenik odlaganja odluka o nizu obrambenih reformi, uključujući odluku profesionalizaciji.

4. Interseksijska i dinamička analiza

Nakon sagledavanja problematike profesionalizacije vojske sa stajališta najvažnijih posebnih aspekata, za izvođenje cjelovite argumentacije potrebna je analiza međusobnih odnosa varijabli s različitih područja, uključujući dinamiku njihove interakcije. Isto tako, da bi se znanstvena i analitička nastojanja mogla praktično-politički iskoristiti, potrebno ih je usmjeriti prema razvijanju relativno jednostavnih **pristupa/modela za analizu mogućnosti, odnosno za valorizaciju odluke o potpunoj profesionalizaciji**. Prethodno je identificiran relativno veliki broj varijabli, što omogućuje njihovo dovođenje u različite kombinacije odnosa te razvijanje različitih pristupa analizi. Zbog toga su potrebne određene racionalizacije, kako bi se moglo definirati optimalan broj spoznajno produktivnih modela analize, a koji ujedno mogu poslužiti kao osnova za razvijanje pragmatično uporabljivih modela odlučivanja u specifičnim uvjetima svake pojedine države. Pri pokušaju racionalizacije – koji se svodi na reduciranje ukupnog broja potencijalno “igrajućih” varijabli – najvažnijim se čini dovođenje u relaciju varijabli s vojno-strateškog i ekonomskog područja analize. Varijable identificirane na području politološke i sociološke analize mogu se tretirati kao relativno samostojeće, odnosno manje važne, zato što se mogu lakše modificirati u smislu otklanjanja, ublažavanja i kompenzacije nedostataka usvojenog tipa vojne organizacije.²⁰

Nakon ovakve racionalizacije, kojom se potencijalno velika složenost odnosa različitih varijabli reducira na uspostavljanje relacija među varijablama vojno-strateškog i ekonomskog tipa, može se razviti nekoliko praktično uporabljivih **načelnih modela**.

1) Jedan od mogućih pristupa/modela analize mogućnosti potpune profesionalizacije vojske, odnosno valorizacije takve odluke je da se, najprije, dovedu u relaciju objektivno raspoloživi financijski resursi te veličina jednog i drugog tipa vojske koja se njima može izgraditi. U okviru takvog pristupa vojska kombiniranog tipa bila bi – uz uvjet jednakih prosječnih standarda življenja, opremljenosti i obučenosti – veća u mjeri koju omogućuje razlika između personalnih troškova profesionalne i ročne komponente.²¹

20 Primjerice, kroz prethodnu analizu utvrđeno je da tip vojne organizacije, ako se uzme kao neovisna varijabla, nema bitan utjecaj na većinu varijabli s područja politološke analize (demokratska kontrola OS, politizacija, militarizacija), te na neke od varijabli s područja sociološke analize (društvena uloga vojske, društveni položaj vojnih osoba, izgradnja vojne elite, društveni image vojske). S druge strane, na varijable među kojima se može registrirati ili pretpostaviti povećani utjecaj tipa vojne organizacije – primjerice građanska prava i slobode, vojni kulturni sklop, vojni etos, unutarnja organizacije i odnosi u vojsci – može se na različite načine djelovati u smjeru otklanjanja, ublažavanja i kompenzacije nedostataka koji su rezultat primjene jednog ili drugog tipa vojne organizacije. Zato one, same po sebi (a da nema drugih razloga) nisu dovoljan razlog za ili protiv odluke o tipu vojne organizacije.

21 Prirodno, u obzira treba uzeti povećanje infrastrukturnih i ostalih troškova većeg, kombiniranog, tipa vojske.

Nakon takvog utvrđivanja fizičke veličine, može se pristupiti komparaciji vojnih sposobnosti koje omogućava jedna i druga opcija, te njihovom sučeljavanju s procijenjenim obrambenim i sigurnosnim izazovima, odnosno potrebama države. Ovakav model analize – koji u prvi plan ističe raspoložive financijske resurse – može biti pogodan za male države s ograničenim resursima.

2) Analiza može metodološki biti postavljena tako da se krene od unaprijed izabranog tipa i karaktera vojne organizacije. U prvom slučaju, potpuno profesionalna vojska – koja potencijalno omogućava najefektivnije operativne sposobnosti – a definirana na razini odgovarajućih (prosječnih, ili najrazvijenijih) standarda, uzima se kao polazište i dovodi u relaciju s drugim varijablama vojno-strategijskog karaktera. Kroz takav proces ocjenjuje se koliko velika i kako strukturirana ta vojska treba biti da bi mogla zadovoljiti obrambene i sigurnosne potrebe. Na kraju se analizira da li država može izdvojiti dovoljno resursa za njenu izgradnju i održavanje, ili mora snižavati standarde obuke i opremljenosti, odnosno razvijati aranžmane koji omogućuju smanjenje njene veličine. Takav pristup, prije svega, uvjetuje suočavanje s tradicionalnom dilemom – “koliko je dovoljno”, odnosno kako velika i kako strukturirana profesionalna vojska treba biti da bi zadovoljila nacionalne obrambene potrebe.²² Zadovoljavajuće modifikacije u veličini, strukturi i karakteru potpuno profesionalne vojske mogu se postići samo kroz uključivanje u obrambene saveze u okviru kojih se može dijeliti teret izgradnje dostatnih obrambenih sposobnosti. U suprotnom, moraju se tražiti jeftinija rješenja koja, primjerice, omogućuje kombinirani tip vojske.

U drugom slučaju, analiza može početi od drugog, kombiniranog, tipa vojne organizacije, koji može biti izabran po logici da, načelno gledano, omogućuje veću strategijsku dubinu obrane, ili pak širi spektar opcija oblikovanja nacionalnih vojnih sposobnosti.²³ U okvirima ovakvog opredjeljenja, dovođenje izabranog modela u relaciju sa sigurnosnim potrebama i raspoloživim resursima može se odvijati u dva smjera. Kombinirani tip vojne organizacije najprije se može dovesti u relaciju sa sigurnosnim i obrambenim potrebama, da bi se odgovorilo na pitanje “koliko je dovoljno”. To se može činiti na osnovi kompliciranih procedura planiranja snaga, ili pak na osnovi tzv. “prosječnih pokazatelja” (kao što su odnos prema broju stanov-

22 Načelno se može odgovoriti da je to vojska koja je sposobna voditi borbene operacije modernog tipa. To podrazumijeva, najmanje, da takva vojska raspolaže modernim borbennim sustavima i sposobnostima za djelovanje u svim ambijentima – kopnenom, zračnom, pomorskom – te da može simultano izvoditi operacije modernog tipa na više strategijskih pravaca.

23 To posebno dolazi do izražaja ako se uzme u obzir da, teorijski gledano, postoje različite opcije oblikovanja i kombiniranja vojnih komponenti (profesionalne i ročne) koje se u praksi mogu prilagođavati specifičnosti uvjeta u pojedinoj državi.

nika ili vojnih obveznika). Nakon toga, potrebna veličina snaga dovodi se u relaciju s raspoloživim nacionalnim resursima – primjerice, na osnovi cijene vojnika u uvjetima “prosječnih standarda življenja, obuke i opremljenosti” – kako bi se utvrdilo da li se ona može financirati. Ako se pak kombinirani tip vojne organizacije najprije dovodi u relaciju s raspoloživim resursima, postupak je jednostavniji. Na temelju cijene vojnika u uvjetima “prosječnih standarda življenja, obuke i opremljenosti” određuje se kolika vojska može biti, s obzirom na raspoložive resurse. Nakon toga se ocjenjuje u kojoj to mjeri zadovoljava nacionalne sigurnosne potrebe – uključujući potrebu obuhvaćanja cjelokupne regrutne populacije – te da li su potrebne određene modifikacije.

3) Jednostavni model analize može početi jednostavnom komparacijom troškova kombinirane i profesionalne vojske prosječne veličine²⁴, pod jednakim ostalim uvjetima – jednaka veličina, isti uvjeti življenja, standardi opremljenosti i obuke te intenzitet operativnog angažiranja. Kroz ovakav pristup dolazi se do “razlike cijene koštanja” jednog i drugog tipa vojske – i to se može učiniti u okviru različitih varijanti kombinacije ročne i profesionalne komponente. Nakon toga, mogu se analizirati eventualna povećanja vojnih sposobnosti kombiniranog tipa vojske koja se bi se mogla financirati iz razlike umanjenih personalnih troškova njenog ročnog dijela. Ovakav model analize može biti spoznajno produktivan, odnosno pragmatički upravljiv u državama koje raspolazu s dovoljno financijskih resursa. Ako se odluka o tipu vojne organizacije mora usvajati pod imperativom reduiranja vojnih izdataka, može doći do stvaranja pogrešnog “dojma” o neupitnosti vojno-strategijske prednosti kombiniranog tipa vojske, odnosno o primjerenoj vojnoj snazi države kroz produciranje masovne pričuvne komponente.²⁵

Prethodno opisani opći modeli još uvijek su načelna i statička razina analize. Tek kada se u njih ugrade pojedini od relevantnih utjecajnih čimbenika, analiza postaje dinamička, odnosno počinje se približavati vrlo složenoj realnosti u kontekstu koje treba donijeti odluku o tipu vojske. Tako se, na osnovi sučeljavanja prethodno razmatranih specifičnih čimbenika koji utječu na donošenje odluke o profesionalizaciji, te načelnih modela analize, može izgraditi jedna od varijanti **općeg dinamičkog modela tumačenja profesionalizacije** vojske u suvremenim uvjetima. Njega čine slijedeće najvažnije komponente:

24 Obično se, u europskim razmjerima, kao mjerilo prosječne veličine vojske uzima postotni udio mirnodopskog kontingenta u ukupnom stanovništvu države.

25 Taj “dojam” zahtijeva podvrgavanje posebnoj analizi. Pitanje je da li veća brojnost vojske, ostvarena na račun standarda življenja vojnika, opremljenosti i obuke – a što je uobičajena pojava u državama s ograničenim financijskim resursima – pribavlja državi “primjerenu vojnu snagu”.

1) Potreba za većom operativnom efektivnošću vojske u širokom spektru potencijalnih zadaća općenito generira poticaje za profesionalizaciju.

2) Profesionalna vojska, zbog povećanih sposobnosti, a posebno u uvjetima promijenjenih stratezijskih okolnosti, može biti manja u odnosu na kombiniranu – pogotovo u slučaju kada se veličina kombinirane vojske određuje na temelju veličine kontingenta vojnih obveznika. To znači da profesionalna vojska ne mora nužno biti ni (puno) skuplja.

3) Za zemlje koje raspolažu s dovoljno financijskih resursa, mogućnost izgradnje manje profesionalne u odnosu na, načelno veću, kombiniranu vojsku omogućuje primarno sagledavanje problema profesionalizacije kroz prizmu stratezijskih potreba. U traganju za odgovorom na pitanje “koliko je dovoljno”, one mogu definirati stratezijski zadovoljavajuće rješenje na razini troškova koji su u potpunosti podnošljivi za nacionalnu ekonomiju.

4) Države s ograničenim financijskim resursima prisiljene su razmatranju pitanja profesionalizacije pristupati iz druge perspektive. Za njih je opredjeljenje o održavanju vojnih troškova na razumnoj razini ekonomske izdržljivosti/priuštvosti od primarne važnosti. Stoga u njihovom slučaju analiza treba početi s pitanjem “koliko se za vojsku može izdvojiti i što taj iznos omogućuje”. Iz ograničenih financijskih resursa ne može se osigurati izgradnja dovoljno velike, odnosno uvjerljive profesionalne vojske. Stoga se kompenzacija mora tražiti – ili u pouzdanom vojnom savezništvu, ili u kombiniranom tipu vojske koji, iako je ekstenzivniji, može pribaviti “dojam” respektabilne vojne snage nacije.

5) U jednom i drugom slučaju, odluke bitno ovise o još četiri važna čimbenika. Na jednoj strani, snažni poticaji za odluku o profesionalizaciji proizlaze iz zahtjeva za interoperabilnošću u okviru već dostignutog ili perspektivnog članstva u obrambenim savezima, te iz sve veće nepopularnosti prisilne vojne službe među mladom generacijom. S druge strane, snažni poticaji protiv ovakve odluke i dalje dolaze iz tradicionalne društvene ukorjenjenosti vojne obveze, te još uvijek prisutne rezerviranosti pojedinih nacija prema ograničavanju “stratezijske dubine obrane” i selektivnoj “demilitarizaciji” društva.

Važno je napomenuti da primjena bilo kojeg pristupa, odnosno modela analize i valorizacije može imati različiti ishod u specifičnim nacionalnim uvjetima. Odgovori na pojedina pitanja ponajprije su političke prirode i nisu determinirani “matematičkom logikom”. Također, svaki od prethodno opisanih općih modela može se dodatno specificirati kako bi bolje pristajao u specifični nacionalni kontekst. Na taj način mogu se razviti tzv. “kontekstualni pristupi analizi” koji mogu pomoći prilikom političkog odlučivanja u specifičnim uvjetima svake pojedine države.

Zaključak

1) Analiza pojedinih važnih aspekata profesionalizacije – vojno-strategijskog, politološkog, sociološkog i ekonomskog – pokazuje da potpuno profesionalna vojska ima, istodobno, određene prednosti i nedostatke kada se uspoređuje s kombiniranim tipom vojske. Njene najvažnije prednosti uočene su u sklopu analize s vojno-strategijskog i sociološkog aspekta. To su: veća pouzdanost i efektivnost u provedbi svih vrsta zadaća; interoperabilnost sa savezničkim vojskama; bolja izgradnja niza vojničkih obilježja važnih za ukupne vojne sposobnosti; bolja usklađenost s prirodom organizacije i unutarnjim odnosima kakve nameću funkcionalni razlozi. Također, prednost profesionalne vojske je u tome što ona, zbog primjene načela dobrovoljnosti pristupa, oslobađa demokratsko društvo kontradiktornosti između deklariranih građanskih prava i sloboda te njihovih ograničenja koje zakonito proizlaze iz samog karatera vojne organizacije.

2) S druge strane, nedostaci profesionalnog u odnosu na kombinirani tip vojske su: reduciranje “strategijske dubine obrane” (u smislu održavanja manje mobilizacijske baze vojnih kadrova); rotacija kadrova na individualnoj osnovi – što dovodi do slabljenja kohezije postrojbi; ograničenost edukacije i prenošenja društvenih vrijednosti širokom krugu građana; veća mogućnost nastajanja posebne vojne kaste; slabije reprezentiranje društva u pogledu socijalne stratifikacije i regionalne strukture; te, načelno, veća skupoća.

3) Za jedan dio varijabli koje su obuhvaćene analizom pokazalo se da nema bitne razlike između čisto profesionalne i vojske kombiniranog tipa. Tako, sa stajališta politološke analize nisu uočene posebne prednosti ili nedostaci u pogledu utjecaja na raspodjelu političke moći u društvu ili perspektive razvoja demokracije – u smislu lakšeg stavljanja pod kontrolu, politizacije, uvlačenja u politiku, ili sklonosti davanju potpore nekoj posebnoj političkoj opciji. Također, nisu utvrđene prepoznatljive razlike u pogledu društvene uloge i *imagea* vojske jednog ili drugog tipa, društvenog položaja vojnih osoba te izgradnje vojne elite.

4) Analiza pitanja profesionalizacije ima više razina, odnosno mogućih pristupa. To su: odvojena analiza pojedinih aspekata profesionalizacije, opća intersekcijaska analiza odnosa najvažnijih varijabli s različitim područja, dinamička analiza koja uključuje najvažnije varijable i čimbenike te “situacijska analiza”, primjerena posebnim uvjetima konkretne države. U svakom slučaju, praktično-politička odluka o profesionalizaciji vojske treba uzeti u obzir sve aspekte i čimbenike, osvijesteno preuzeti rizike koji mogu proizići iz usvojenih rješenja, te upravljati istima u procesu izgradnje nacionalnih vojnih sposobnosti.

5) Odluka o potpunoj profesionalizaciji vojske od strategijske je važnosti za nacionalnu sigurnost i predstavlja vrlo kompleksno pitanje. Zato joj treba prethoditi sustavna analiza te ekspertna i politička rasprava. Slo-

ženost materije oblikovanja vojne organizacije – uključujući različitost aspekata i utjecajnih čimbenika odluke o profesionalizaciji – zahtijeva primjenu sustavnog “situacijskog pristupa analizi”. On podrazumijeva da se različiti parametri važni za odlučivanje najprije moraju sustavno posložiti, a zatim analizirati u njihovom dinamičkom i interakcijskom odnosu, i to – u kontekstu konkretnog strategijskog okružja te posebnosti nacionalnih uvjeta. Iako se mogu identificirati najvažnije komponente općeg dinamičkog modela tumačenja profesionalizacije, ne postoji “formula” prema kojoj se precizno može valorizirati valjanost odluke o tom pitanju u bilo kojoj konkretnoj državi. Zato u pronalaženju odgovora na pitanje – potpuna profesionalizacija, da ili ne – treba težiti uspostavljanju racionalnog odnosa među komponentama, odnosno varijablama koje su važne sa stajališta interesa pojedine nacije.

6) Nema striktnog vanjskog diktata, odnosno zahtjeva za izgradnjom profesionalnog tipa vojne organizacije. Iako postoji snažan trend prema profesionalizaciji u okvirima NATO saveza, i dalje se podrazumijeva mogućnost postojanja različitih modela vojnog profesionalizma, odnosno njegovog razlikovanja od profesionalizacije kao procesa izgradnje posebnog tipa vojske. To znači da je odluka o profesionalizaciji potpuno u nacionalnoj nadležnosti, odnosno u području odgovornosti nacionalnog vodstva.

7) Zbog velikog broja relevantnih varijabli i čimbenika, provedba sustavne analize izgleda prilično komplicirano i predstavlja složeni izazov. Međutim, odlučivanje na temelju jednostranih i parcijalnih modela analize, a posebno, odlučivanje bez analize i rasprave potencijalno je rizično i, kao takvo, apsolutno neprihvatljivo.

Literatura:

Chuter David, *Defence Transformation, a Short Guide to the Issues*, Institute for Security Studies, Monograph No 49, Pretoria, 2000.

Farkas Henrik, *About compulsory military service – in a committed way*, Lecture delivered at a Conference organized by the Szeged Centre for Security Policy, Archives, Apr 14, Hadk. Htm

Chris Donnelly, Military matters – Reform realities, *NATO Review*, Vol. 49 – No.3, Autumn 2001, p. 13.15.

Chris Donnelly, Shaping soldiers for the 21st century, *NATO Review*, Vol. 48 – No, 2, Autumn, 2000, p. 28-31.

Chris Donnelly, *Think Piece – Reshaping European Armed Forces for the 21st century*, NATO publikations (nato.int/docu/articles/2000.).

Antony Forster, Timothy Edmunds and Andrew Cottey, “Transforming Postcommunist Militaries: Professionalisation of Armed Forces in Central and

Eastern Europe”, Publisher: ESRC “One Europe or Several?” Programme, Sussex European Institute, University of Sussex, Working Paper 30/2001.

Janowitz, Morris, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*, “The Free Press of Glencoe Collier-Macmillan Ltd.”, London, 1960.

SIPRI Yearbook 2000, Stockholm International Peace Research Institute, 2000.

The Military Balance 2000-2001, The International Institute for Strategic Studies, 2000.

Summary

Creation of a fully professional army presents a very complex issue that requires previous systematic analysis and expert and political discussion. The analysis which ought to precede the decision on professionalization can be set on three levels: 1) a general analysis of certain aspects of professionalization; 2) an intersection and dynamic analysis of relation between the most significant variables and factors from different fields; and 3) a “situation analysis” adjusted to specific conditions of a certain state. The most important advantages of professional army are: greater operative confidence and efficiency, interoperability with ally armies, better establishment of a number of military features important for the entire national military capability, better adjustment to the nature of military organization and internal relations imposed by functional reasons, and less contradiction between declared civil rights and freedoms and their restrictions which stem legally from the very nature of military organization. Its most important disadvantages are: reduction of “strategic depth of defence”, weakening of cohesion of armed units because of rotation of cadre on individual basis, limitation of function of education and transfer of social values to citizens, greater possibility of creation of a special military caste, weaker representation of a society regarding social stratification and regional structure and, in principle, greater expensiveness. Decision of professionalization falls exclusively within the national competence and there is no external political conditioning or pressure regarding this. General level of analysis shows that it should depend mostly on valorization of certain variables from the military-strategic and economic field of analysis. Even though certain general models of intersection and dynamic analysis can be formed, there is no “formula” on the basis of which decision on professionalization can be valorized with precision in any actual state. Therefore the so-called “situation approach” should be defined and applied which implies identification of components/variables important for the interests of a certain nation and their bringing into an adequate rational relation.